

J. DBV.

OB »JUBILEJNEM KAZALU«

Malo razmišljanja.

Kot številko 8., 9. in 10. tegà — petdesetega, jubilejnega (»jubilej« pomeni radost, vriskanje, za kar pa prav to leto list ni imel vzroka!) — letnika Doma in Sveta prejmo naročniki, kakor je bilo na str. 207. javljeno, v kratkem — najbrž v začetku novembra — Jubilejno kazalo za vseh petdeset letnikov. To bo skoraj cela knjiga.

Zakaj se je K. T. D. odločilo, da izda táko obširno in drago kazalo? Kaj bi skrivali, rodila ga je — zadrega. Ob prevzemu uredništva konec januarja je namreč sedanji urednik s strahom gledal v temno bodočnost, kako bo napolnil prégradi lista in vsaj približno dosegel povprečno debelino (seveda ne samo to!) prejšnjih letnikov — t. j. 560 strani, ko pa so vsi glavni sotrudniki — razen treh — odpovedali sodelovanje. Tedaj smo dejali: »Si hi tacuerint, nomina clamabunt« — t. j. če dosedanji pisatelji molče, naj pa njih (in vseh drugih) imena govoré. Ko se je v Ljubljani zvedelo za to namero, se je sprožil prešernovski dovtip: »Kaj je od vsega Doma in Sveta ostalo?« Odgovor: »— Kazalo!« Pri tem je »kazalo« imelo seveda nekako tak pomen kakor: zijalo, budalo, tnalo... ali pa: »Kranjec moj mu osle kaže.« Danes je ogromno delo v rokopisu gotovo. Ko bo tiskano pred nami, homo pač vsi — oprostite! — zijali in se čudili, koliko duhovnega blaga, vmes gotovo tudi dragocenega, je nakopičenega v vseh teh letnikih. Res, kakor samosrajčnik je bil prvi letnik. In danes — cela skladovnica. Podoba se mi vsiljuje velikanske dvorane z nešteti pisalniki, pisci, škripajočimi peresi: koliko možganov se je moralo truditi, koliko peres se sukati, da so napolnila toliko tisoč strani! In to vidim: vsake starosti osebe sede pri teh mizah, žalostne, resne, pa tudi vesele, smejoče se, in obeh spolov osebe vidim in obeh stanov, svetnega in duhovniškega; vidim pa tudi nekaj bridkega: med vrstami koraka Smrt, ki zdaj tu zdaj tam ravno na mlade v njih najlepšem vzhičenju položi svojo težko roko...

Morda pa je celotni Dom in Svet kakor gorska železnica s štirimi vozovi: na postajah — petdeset jih je bilo — so v prvi voz nakladali leposlovje, v drugi znanstvo, v tretji likovno in glasbeno umetnost. Četrty voz je pa posebno dolg, sposoben, sprejeti poljubno število potnikov — to je jedilni... (V njem uživajo potniki, kar se dobi v prvih treh.) Petdeset let že sopiha ta naš gorski vlak vkreber, puha in sopiha od postaje do postaje. Dospel je na petdeseto postajo. V temi ne vidim, ali je to zadnja, ali pa se bo vzpenjal še dalje. Iz »Jubilejnega kazala« je razvidno, kako so na postajah vstopali sotrudniki: nekateri so vstopili samo za eno postajo ali celo postajališče, drugi pa so dolgo vztrajali vkljub naporni vožnji. Strojvodji — niso se prepogosto menjavali — so srečno vozili; samo enkrat se je vlak nekam zadel in se za nekaj časa ustavil. — Mislim, da je v neki zvezi s to podobo, če spomnim, da je graditelj te naše gorske železnice, ki je bil obenem prvi strojvodja, določil tudi glede obeh tračnic, po katerih naj njegov vlak vozi: imenujeta se naravna (občečloveška) etika in nadnaravna (krščanska, katoliška, življenje iz vere, priznanje delovanja milosti). Prvi graditelj je dejal: Kdor hoče vstopiti v enega prvih treh vozov mojega vlaka, naj gleda vsaj na prvo tračnico, te naj nikdar ne pusti izpred oči. Ni se treba »breznov, skal ogibāt,« čez prepade, skozi temne gozdove, skozi močvirja naj gre pot, le vsaj od prve tračnice naj se ne loči! Komur pa je dano, naj gleda tudi na drugo. In to je moja posebna želja. Vendar pa puščam vsakemu svobodo, ker stalni pogled na obe tračnici ni vsakemu dan... In tako res vidimo zastopani v DS-u obe vrsti pesmi in povesti. Koj od začetka pa do danes: v enih delujejo osebe zgolj po naravnih nagibih, n. pr. — da jih nekaj imenujem: »Brata« (A. Funtek), »Gostačeva hči« (J. Benkovič), »Ljudska osveta« (Podgoričan), »Očetova tajnost« (Trošt), »Hudi časi« (Fr. Detela), »Nesrečno zlato« (M. Prelesnik) itd., obenem pa že beremo tudi povesti, ki se razvijajo iz nadnaravnih nagibov, n. pr.: »Moj prijatelj Henrik« (Jos. Pavlica), »Umetnikova mati« (F. Šarec), »Človeška srca« in »Zle moči« (oboje od Jos. Krasjanina, ki je bil brez dvoma duhovnik dr. Jos. Pavlica), »Iz nove dobe« (dr. Jan. Ev. Krek), »Gospa s Pristave« (dr. Ivan Janežič), »Med valovi življenja« (Ivo Trošt), »Na vojvodskem prestolu« (I. Selan, ki je bil pač dr. Jos. Gruden: glavni motiv povesti je, da se pogan Stojmir pokristjani), itd. Te dve vrsti povesti (in pesmi) tečeta vzporedno skozi vseh 50 letnikov Doma in Sveta. Po Jaques Maritainu pride to od dveh vrst navdihnjenja: eno je zgolj naravno, v naravnem redu, dano od Stvarnika narave, drugo je nadnaravno, dano po posebni milosti božji. Šele če je v povesti, pesmi... združeno oboje navdihnjenje, nastane po Maritainu krščanska umetnina. (DS, 1937/38, str. 278.) Seveda Maritain predpostavlja, da je deležen tega drugega navdihnjenja — umetnik.

Pa — da govorimo brez metafore — kakšno korist bomo neki imeli od Jubilejnega kazala? To se bo resda šele videlo; vendar pa že lahko nekoliko ugibljemo, slutimo: v seznamu kritikov n. pr. bomo videli, kateri so bili najdelavnejši; tudi jih bomo zdaj laže med seboj primerjali; enako bomo tudi potopisce zdaj vse laže primerjali po njih posebnostih. Torej primerjanje nam bo s tem močno olajšano. — Marsikateri dijak, predavatelj, znanstvenik v zadregi vprašuje, kje se je kaj o tem ali onem možu (pisatelju, slikarju, glasbeniku) pisalo ali kje je reproducirana ta ali ona slika (portret, pokrajina) — o vsem tem bo Jubilejno kazalo marsikaj povedalo. — Tudi ni brez pomena, da smo prav ob tej priliki identificirali precej psevdonimov.

Od celih vrstic, dà, celih strani golih naslovov pesmi (n. pr. Medvedovih, Sardenkovih), povesti, kritik ... kaj imamo od tega? Zaenkrat res ne bogvekaj; utegne pa priti kdo, ki bo vso DSv-ovo liriko spravil v medsebojno zvezo, v sistem, po motivih. Enako je z romani, povestmi, črticami DSv-a: morda se loti kdo, pa jih razdeli v zgodovinske, potem iz kmetskega, delavskega, dijaškega, obrtniškega ... življenja, iz življenja poetov, umetnikov, bohemov, aristokracije ... Kako bi nas n. pr. zanimalo, če bi nam kdo vse te DSv-ove zgodovinske romane, povesti in črtice razvrstil po kronološkem redu: »Pod rimskim orlom« iz l. 14. po Kr. (DS 1900), »Sovražne sile« iz dobe preganjanja kristjanov v letih 81—96 (DS 1897), »Pod svobodnim soncem« za Justiniana I. 527—565 (DS 1906, 1907), »Na vojvodskem prestolu« iz dobe kneza Inka okoli l. 800. po Kr. (DS 1901) itd.; videli bi, katere dobe so še povsem neobdelane. Ob kmetskih povestih, ki jih je — naravno! — največ, bi našli kot najpogostejši motiv prepad med gruntarji in bajtarji. In to dandanes, ko se toliko poudarja demokracija!

Dobra polovica snovi je leposlovje, v vezani in nevezani besedi. Vsi ti spisi so hoteli ustvariti lepoto, lepe like. Katere stvari bi utegnile biti najlepše? Štiri slovenske čitanke za srednje šole (sestavljene od znane petorice profesorjev) nudijo dijakom priznано najlepše proizvode iz svetovnega slovstva. Tudi iz petdesetih letnikov DSv-a so nekaj sprejeli (le škoda, da ni vir nikjer naznanjen), in sicer: več Podob iz sanj Iv. Cankarja, Obisk pri Fr. Finžgarju (Izidor C.), Jalnov Dom, Medvedovo Vlahinji (1896), Požigalec (Ks. Meško, 1912), Njegovo polje (Pregelj, iz romana »Šmonca«, 1924), največ pa iz Finžgarja: poglavje iz »Pod svobodnim soncem«, Veriga (1914), Na petelina (1910), Iz kronike gospoda Urbana (1917). Odlikovani doneski Fr. Bevka in drugih so vzeti od drugod (n. pr. iz Mentorja).

Kakor so grebeni Karavank in Kamniških planin presekani po globokih zarezah (Jezersko itd.), tako zapazimo tudi v dolgi vrsti leposlovne proze DSv-a vseh petdesetih let nekaj takih ostrih zasek. Ko sem v lepih dnevih preteklega julija od jutra do večera prebiral povesti in črtice DSv-a vse od začetka, išoč gradiva za tale uvodnik

(končno sem se uveril, da je en mesec vkljub najdaljšim dnevom mnogo prekratek rok za ta moj cilj), sem se ob črtici Ivana Cankarja »Brat Edvard« v l. 1907. DSv-a začuden ustavil: vse leposlovno gradivo proze od začetka sem seveda lahko umel, tu pa sem naenkrat zadel ob nekaj drugačnega, naglemu bralcu neumljivega — vse je namenoma zavito v skrivnostno temò, pisatelju ni do tega, da bi povedal neki dogodek, kakor se je razvijal, ampak vzbuja samó grozo ob nekem nočnem ubijanju. Črtica spominja na starogrške drame, ki so bile analitične, t. j. gledalci so videli le konec nekega, iz mitologije jim znanega dogodka. Ako bi bil urednik DSv-a nekje pripomnil, da se čuti v »bratu Edvardu« vpliv četrtega dejanja L. Tolstoja drame »Moč teme«, bi bilo vse umljiveje. Pa pomagati bralcu, da laže ume, se ne sme, to ni moderno! — »Brat Edvard« je bil uvertura k drugim težje umljivim leposlovnim stvarjem ne le Iv. Cankarjevim (»Kostanj posebne sorte«), ampak tudi Pregljevim (»Bogovec Jernej«). Kdaj se je v DSv-u pričela vrsta neumljivih liričnih pesmi, mi za enkrat ni pred očmi.

Kakor druge slovenske in svetovne revije je tudi DS prinašal povesti, drame itd. v koscih. To ima svojo dobro, pa tudi slabo stran. Dobro, ker mesečni obrok prisili pisatelja, ki ne izroči uredniku celotnega rokopisa, da vsaj v koscih delo dovrši; slaba stran tega objavljanja pa je, da se zanimanje trga, pa tudi marsikaj napačno presoja. Ako bi bila n. pr. vsa štiri dejanja »Potopljenega sveta« — ali vsaj prvi dve! — obenem izšla, ne bi bilo tistega groznega napadanja na škofa dr. I. Tomažiča. (Cf. Fr. Finžgar v brošurici »DS v l. 1937«, str. 16.) Očitek, da pohujšuje, bi bil prihranjen tudi zbirki Jugoslovanske knjigarne, ako bi bila Undsetove »Kristino, hčer Lavrensovo« izdala vsaj tudi drugo knjigo obenem s prvo.

Prepričan sem, da bo Jubilejno kazalo vzbudilo marsikatero misel in dalo snov žalostnim pa tudi veselim spominom, žalostnim, ob pogledu na dolgo vrsto umrlih sotrudnikov — mortuos plango! — veselih, ob dejstvu, da jih še mnogo, mnogo živi, starejših in mlajših in prav mladih, ki jih DS vse vabi v svoj krog — vivos voco!

V kupi žalosti — v 5., 6. in 7. št. več stalnih, zvestih sotrudnikov ni sodelovalo — je vsaj ta kaplja radosti, da 50 letnik ni ostal, kakor se je bilo bati, torzo.

Vsi, ki imajo vse letnike in popolne, bodo zdaj tega veseli; vsem nam pa, ki bi prav tako imeli to bogastvo, pa smo premalo pazili, preveč posojali, ne dali takoj vezati in tako marsikaj izgubili, bo zdaj šele — strašno žal in težko!